

'DUMAN ADAMLARI'* YAKALAMAK: EVDE BAKIM UYGULAMASI KAPSAMINDA BAKIM VEREN KADINLARIN ZAMAN YOKSULLUKLARI**

ÖZGE SANEM ÖZATEŞ GELMEZ***

ÖZET

Bu çalışmada, zaman kullanımını araştırmasıyla 'evde bakım uygulaması' kapsamında bakım veren kadınların yaşamlarına farklı bir açıdan tanıklık etmek amaçlanmıştır. Yaklaşık altı ayda tamamlanan ve 354 kadınla gerçekleştirilen alan araştırmasında, bakım veren kadınların zaman kullanımları, etkinlik ve çalışma türleri bazında incelenmiştir. Araştırma sonucunda kadınların harcadıkları bakım emek zamanının, onların hem kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ayırdıkları zamanı oldukça kısıtladığı hem de ücretli çalışmaya katılmalarını engellediği görülmüştür. Özetle, bu çalışmada neo-liberal-muhafazakar devlet ideolojisiyle modern zamanlarda üretilen 'duman adamlar'ın zaman hırsızlıkları, yalnızca zamanları değil, gerçekte yaşamları çalınan bakım veren kadınların deneyimleri üzerinden görünür hale getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kadının emeği, evde bakım uygulaması, zaman yoksulluğu, zaman kullanımı araştırması.

ABSTRACT

In this article, through time use survey, it has been aimed to look at women's life who give care within the scope of home care practice. In research, fulfilled about six months and carried out with 354 women, it has been searched caregiver women's time using on the basis of work and activity's types. As result of this research, it has been seen that care work time of women both restricts their time allocating to personal care, interest and development and prevents their participation in paid work. In summary, with this research it has been aimed to make visible that Men in Grey's time-thievery via caregiver women' experiences, whose times and also lives are stolen.

Key Words: Female labor, home care practice, time poverty, time use survey.

* Michael Ende'nin "Momo" isimli romanında, insanların zamanlarını çalarak varolan kötücül karakterler.

** Bu çalışma, HÜ SBE Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda yapılan "Kadının Bakım Emeğinin Evde Bakım Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi Bir Karma Yöntem Araştırması: Ankara Mamak Örneği" isimli HÜ Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklenerek tamamlanan doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

*** Dr./Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

GİRİŞ

Neoliberal ideolojinin, kamu hizmetlerinin gerektirdiği sosyal bütçenin kısıtlanması ve bu hizmetlerin piyasalaştırılması talebi, Türkiye'de, özellikle 2000'li yıllarda bakım alanında piyasa yönelimli uygulamaların hız kazanmasına ve özel sektörün devlet tarafından kamu bütçesinden desteklemesine yol açmıştır.

Bakım hizmetlerinin piyasalaştırılmasına koşut olarak, bu alanda varlığını sürdüren sınırlı kamusal hizmetlerden yararlanma koşulları da, bakımın öncelikle aile içinde yapılması kabulüyle yeniden biçimlendirilmiştir. 3 Eylül 2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 'Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik'e göre (kamusal) 'bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinden yararlanacak engelli bireylerin, ailesi yanında evde bakımına öncelik verildiği, merkezlerde sunulan bakım ve rehabilitasyonun ise ailesi olmayan veya ailesi yanında bakımı sağlanamayan engelli bireyler için alternatif bir hizmet modeli olarak sunulduğu' açıkça ifade edilmiştir.

Dolayısıyla, alt sınıftan bireyler için devlet desteğiyle piyasalaştırılmış bakım kuruluşlarından -oldukça sınırlı- hizmet satın alınması yoluyla ulaşılabilir olan bakım hizmetlerinin de, ailelerin bakım işlevini yerine getirememesi durumunda, devletin devreye girmesi biçiminde ulaşılabilirliği sınırlanan kamusal bakım hizmetlerinin de mevcut ihtiyacı karşıladığı söylenemez.

Sözü edilen koşullarda, özellikle alt ve orta sınıftan bireyler için bakımın evde aile üyeleri tarafından gerçekleştirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Dahası, bu zorunluluk, muhafazakâr ideolojiyle bir ideal gibi sunulmakta ve bu doğrultuda bakımı özel alana devreden bakım uygulamaları hak temelli olmaktan çıkartılarak, nakdi yardımlara indirgenmektedir.

Bakıma ihtiyaç duyan bireylerin, yalnızca maddi olarak desteklenmesi yoluyla, ailesi yanında evde bakımının karşılanmasının teşvik edilmesi karşısında, diğer bakım hizmetlerinin gerçekçi uygulamalar olarak kurgulanmamasının devlet açısından temel gerekçesi, evde bakımın maliyetinin oldukça düşük olmasıdır. Örneğin, Esping-Andersen (2009: 130), evde bakıma öncelik tanınmasının, evde kalma tercihlerinden ziyade, modelin daha az maliyetli olmasından kaynaklandığını belirtir. Ancak, evde bakımı maliyet etkin kılan, emeği değersiz görülen kadınlar tarafından bakımın sorgusuzca yapılacağı kabulüdür. Muhafazakar ideolojiyle kadının sırtına yüklenen bakım işlerinin eksiksiz gerçekleştirilmesi beklentisini karşılamamak, pek çok kadın açısından göze alınamayacak bir sosyal dışlanma biçimi olduğundan, bakım işlerinin neredeyse maliyetsiz bir biçimde kotarılması da garantilenmiş olmaktadır.

Bu çalışmada, söz konusu uygulama biçimlerinden biri olan evde bakım uygulaması kapsamında bakım hizmeti veren kadınların zaman kullanımlarının ortaya çıkartılarak, gör-

mezden gelinen zaman yoksulluğu gerçeğinin üstündeki örtünün kaldırılması amaçlanmıştır.

'DUMAN ADAMLARI' İŞE KOŞAN BİR UYGULAMA OLARAK EVDE BAKIM UYGULAMASI

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri tarafından yürütülen evde bakım uygulamasının esasları, 30 Temmuz 2006 tarihli ve 26244 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik tarafından belirlenmiştir. Buna göre, uygulamadan yararlanmak için engelli bireyin, "günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle, hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek" derecede 'ağır özürlü' olduğunu belgelendirmesi gerekmektedir.

Engel durumunun ağırlığına ek olarak, evde bakım uygulamasından yararlanmanın bir diğer koşulu da, engelli bireyin ekonomik yoksunluk içinde bulunmasıdır. Yönetmeliğin 4.maddesinde bu koşul, "her ne ad altında olursa olsun, her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle, kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelirin, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olması" şeklinde ifade edilmiştir.

Bu iki koşulun yerine getirilmesi- nin ardından nihai karar, evde bakım heyetinin yaptığı inceleme sonucu verilmektedir. Değerlendirmede,

evde bakım uygulamasından yararlanılmasına karar verilmesi halinde, Yönetmeliğin 13.maddesine göre; "bakıma gereksinim duyan engelli bireyin bakımının, günde yirmi dört saat süreyle ev içinde akrabaları tarafından gerçekleştirilmesi" karşılığında bir aylık net asgari ücret tutarında ödeme yapılmaktadır.

2015 yılı itibariyle evde bakım uygulamasından yararlananların sayısı 450 bine ulaşmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı istatistiklerine göre de, evde bakım uygulaması, 2014 yılında gerçekleştirilen sosyal yardım ve sosyal hizmet harcamaları içindeki en büyük ikinci paya sahip olmuştur (ASPB, 2014).

Literatürde, bakım alanındaki bu türden nakdi yardımların, birincil bakım verenler olarak kadınların işgücü piyasasından dışlanmasına, sosyal güvenceden ve haklardan yoksun olarak çalışmasına, asgari gelir düzeyinde yoksulluğun kurumsallaşmasına neden olduğu tartışmaları yer almaktadır. Bu nedenle, bakım meselesinde, bakımın öncelikle aile içinde yapılması gerektiği düşüncesinin ürünü olan ve ev içinde kadın emeğini kullanan bu türden uygulamalar, kadın emeğini ücretlendirmiş gibi görünse de, eve giren paranın çoğu zaman kadının tasarrufunda olmaması ve kadını eve, bakım işlerine hapsedmesi, onların finansal güvencesizliğine ve kamusal alandan dışlanmasına neden olmaktadır (Razavi, 2007; İlkaracan, 2010, s.19; Yaman Öztürk, 2011, s.60).

Evde bakım uygulamasından yararlanabilmek için yoksulluk koşu-

lunun aranması, gelir tespitiyle ekonomik yoksunluk içinde olmadığı belirlenen engellilerin bakım hizmeti ihtiyacının yok sayılmasını beraberinde getirmektedir. Bu durum, uygulamanın, üzerinde ayrıca durulması gereken sorunlu yanlarından birini oluşturmaktadır.

Evde bakım uygulaması, bakıma gereksinim duyan kişinin ihtiyaçlarının uzun zaman aralıklarında karşılanmasını talep etmekte, buna karşılık, bakım verenleri sosyal güvenlik sisteminin dışında bırakmakta ve kendilerini yenileyebilmelerini sağlayacak izin sürelerini tanımlamaktadır. Bu nedenle, evde bakım uygulamasının, bakım veren kadınların zaman yoksulluğu yaşamasını kaçınılmaz hale getirdiği düşünüülerek, bu çalışmada bakım veren kadınların zaman kullanımları incelenmektedir.

'DUMAN ADAMLARIN' ZAMAN HIRSIZLIKLARININ KANITI OLARAK ZAMAN YOKSULLUĞU

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD, 2013)'nin raporunda zaman yoksulluğu, gerek işgücü piyasasında gelir karşılığında gerekse ev içi işlerde ücretsiz çalışmaya ayrılan zaman nedeniyle dinlenme ve serbest zaman etkinlikleri için yeterli zamanın kalmaması olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı UNDP Türkiye ve Levy Ekonomi Enstitüsü tarafından 2014 yılında, Türkiye için tüm hanelerin hane içi üretim ve bakım ihtiyaçlarını karşılamada gerekli kaynağa sahip olduğunu varsayan yoksulluğun standart ölçüm yöntemlerinin yerine, piyasa

ve piyasa dışı tüm temel ihtiyaçları hesaba katan, hanelerin büyüklüğüne ve hanedeki bireylerin özelliklerine göre değişen, hane içi bakım ihtiyaçlarını karşılamak için harcanması gereken zamana sahip olup olmadığını dikkate alan, iki boyutlu yoksulluk ölçümü geliştirilmiştir. Masterson ve diğerleri tarafından (2014) Türkiye'de, özellikle sosyal yardım ve destek programlarında, evrensellik ilkesi yerine takip edilen şarhlılık ve hedef kitle yaklaşımında, standart eşitsizlik ve yoksulluk ölçümleri yerine, uygulamaların yarattığı yeni eşitsizliklerin ortaya çıkmasını engellemek üzere, bu yeni yöntemin kullanılması tavsiye edilmektedir.

Antonopoulos ve Hirnway (2010, s.8)'e göre, bakım yükü nedeniyle kadınların maruz kaldıkları zaman yoksulluğu, onların insani kapasitelerini tüketerek boş zaman, kişisel bakım ve uyku için ayırdıkları zamanın zorunlu olarak kısıtlanmasına yol açmaktadır. Masterson ve diğerlerinin (2014) aktardığı araştırmanın sonuçlarına göre ise, Türkiye'de zaman yoksulluğuna en yüksek oranda maruz kalanlar, yoksul hanelerde yaşayan kadınlardır. Araştırma, zaman yoksulu olan on milyon bireyin yaklaşık bir milyonunu, hane içinde yalnızca bakım işleriyle uzun saatler meşgul olan kadınların oluşturduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, evde bakım uygulaması bağlamında, bakım veren kadınların zaman yoksulu olup olmadıklarını ortaya çıkartmak amacıyla, zaman kullanımı araştırması tercih edilmiştir.

'DUMAN ADAMLARIN' İZİNİ SÜREN BİR YÖNTEM OLARAK ZAMAN KULLANIMI ARAŞTIRMALARI

Zaman kullanımı araştırmasıyla (time use survey) belirli bir zaman sürecinde -genellikle 24 saat ya da haftanın 7 günü boyunca- bireylerin zamanlarını nasıl kullandıklarına, her bir özel etkinlik için ne kadar zaman harcadıklarına ilişkin niceliksel veriler elde edilmektedir (Birleşmiş Milletler Ekonomik Kalkınma ve Sosyal İşler Departmanı [UNDESA], 2005, s.5; Budlender, 2007, s.1).

Bir ekonomide, kadın ve erkek arasında toplam iş dağılımını yansıtmaya aracı olarak ortaya çıkan zaman kullanımı araştırmalarının temel amacı, ücretsiz hane içi emek için bir gün içinde harcanan ortalama saatin belirlenmesidir. Zira, ulusal zaman kullanımı araştırmalarının yapıldığı pek çok ülkede, ücretli ve ücretsiz emeğin değerlendirilmesi ve ölçülmesi ile hem hane içinde hem de işgücü piyasasında kadının çalışmasının görünür kılınması için zaman kullanımı araştırmaları önemli istatistik araçlar olmuşlardır (UNDESA, 2005, s.13; Antonopoulos, 2009, s.37).

IV. Dünya Kadınlar Konferansı'nda toplumsal cinsiyet eşitliğinin başarılması için, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde zaman kullanımı verilerinin toplanması gerektiği üzerinde fikir birliğine varılmıştır. Ulusal hesaplamaların dışında bırakılan, bakım ve diğer ücretsiz hane içi işlerin değerinin ölçülmesi yönteminin geliştirilmesi, Pekin Eylem Platformunun amaçlarından bi-

risi olarak kabul edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, ücretsiz emeğin ölçülmesi ve değerlendirilmesi ile ücretli ve ücretsiz iş yükü dağılımının değerlendirilmesi için zaman kullanımı araştırmalarının uygun veri toplama araçları olduğu öngörülmüştür (UNDESA, 2005, s.10-11; Rizavi ve Faisal, 2011, s.925).

Ayrıca, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'nin 17 numaralı Genel Tavsiye kararında da, üye ülkelere, "kadınların hane içi ücretsiz çalışmalarını ölçmek ve değerlendirmek için gerçekleştirilecek araştırmalar desteklenmeli ve cesaretlendirilmeli, zaman kullanımı araştırmalarıyla hem hane içinde hem de iş sahasındaki çalışmalarda harcanan zamanlarla ilgili, cinsiyetlere göre ayrıştırarak istatistik toplanmalıdır" tavsiyesinde bulunması, zaman kullanımı araştırmalarının önemine dikkati çekmektedir.

Bu çalışmada, evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kadınların ücretli çalışmaya, ücretsiz çalışmaya; kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ayırdıkları zamanın ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Böylece, araştırmayla elde edilen verilerin, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların iş yükünün analizine olanak tanınması, bu çalışmanın güçlü yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca, bakım veren kadınların yaşamlarının bir sosyal politika uygulamasından nasıl etkilendiğini gösteren zaman kullanımı bilgisi, politika yapım süreçleri açısından da önemlidir.

YÖNTEM

Bu araştırmanın çalışma evrenini, Ankara ili Mamak ilçesinde evde bakım uygulamasından yararlanan toplam 2673 hane oluşturmaktadır. Mamak ilçesi, Ankara ilinin evde bakım uygulamasından en çok yararlanan ilçesi olması sebebiyle seçilmiştir.¹ Örneklem büyüklüğü %95 güvenilirlik aralığında, 0.05 anlamlılık düzeyinde ($d=0.05$ örnekleme hatası ile) 336 olarak belirlenmiştir. Ancak seçilen örneklemin %20'si cevapsızlık olasılığı olarak örneklem sayısına eklenmiş ve toplam 403 haneye gidilmesi planlanmıştır. Örnekleme oluşturan tüm hanelerde evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kişiler kadınlardan oluşmaktadır.

Örnekleme dahil edilen hanelerin seçiminde, nüfusu temsil eden bir bölümün araştırmaya dahil edilebilmesi amacıyla, olasılıklı örnekleme biçimlerinden sistematik örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bir listeden seçilen sistematik örneklemeyle öncelikle listeden seçilen öğelerin sırası, ardından bir başlangıç sayısı belirlenir (Fowler, 2009, s.24-25; Creswell ve Plano Clark, 2011, s.174). Buna göre, bu araştırmada evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerin, mahalle bazında sıralandığı listede yer alan (2673/403) her 7 haneden biri örnekleme dahil edilmiştir.

Zaman kullanımı anketlerinin altı ayda (Mart-Ağustos ayları) tamamlanacağı öngörüldüğü için, hanelere tesadüfi olarak 1 ile 6 arasında

bir sayı atanarak, uygulama ayı belirlenmiştir. Uygulama aylarına hanelerin atanmasında ise çalışma ayı belirlenen haneye 1 ile 4 arasında sıra numarası verilerek, uygulama haftası atanmış ve son olarak, haftada toplam iki gün alana çıkılacağı için, hanelere 1 ile 2 arasında sıra numarası verilerek araştırma yapılacak günler saptanmıştır. Çalışma günü belirlenen hanelere telefonla ulaşılabilmesi halinde çalışmanın amacı ve niteliği açıklanmış, ardından ziyaret edilecek gün için randevu alınmış ve söz konusu günde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İletişim kurulamayan hanelere ise araştırma günü ziyaret gerçekleştirilmiş ve yine araştırmanın amacı, kapsamı ve kendi isimlerinin ve kişisel bilgilerinin saklı tutulacağına dair bilgilendirme yapılarak görüşmelere başlanmıştır. Araştırma süresince günde en fazla 10 haneden veri toplanmıştır. İlk hafta yapılan görüşmelerin ardından zaman kullanımı, haneler ve bireysel soru formuna son şekli verilmiştir. Araştırma sürecinde zaman kullanımı anketlerinden elde edilen verilerin girişi, aynı gün Excel programında yapılmıştır. Böylece zaman kullanımı anketleri 354 hanede toplam %14,6 cevapsızlık oranıyla uygulanmıştır ve verilerin toplanması 14 Mart 2013-23 Ağustos 2013 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

Katılımcıların geçmiş bir zaman içinde önceden listelenen belirli türden etkinlikler için ne kadar zaman harcadıklarının ortaya çıkartılabilmesi için zaman kullanımı anketlerinde biçimlendirilmiş günlük (stylized analogues of diaries) tekniği

1-Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürlüğünden özel olarak sağlanan bilgiye göre, Eylül 2012 itibarıyla Ankara ili genelinde 15.050 hane evde bakım uygulamasından yararlanmaktadır.

kullanılmıştır. Söz konusu veri toplama tekniğiyle katılımcıların etkinliğin gerçekleştirildiği günün belirli bir zamanını belirtmelerine gerek olmadığı gibi, yalnızca temel etkinliklerin sıklığına ve devam süresine ilişkin bilgi sağlanması nedeniyle, eş zamanlı etkinlikler ile etkinliklerin kronolojik sırası da sorgulanmamaktadır (UNDESA, 2005, s.15-16; Rizavi ve Faisal, 2011, s.927). Biçimlendirilmiş günlüklerin tercih edilmesinin temel nedeni, ücretsiz bakım işi için harcanan zaman söz konusu olduğunda, biçimlendirilmiş soruların daha doğru tahminleri ürettiğinin kabul edilmesidir (Stone ve Swain, 2000, s.46). Ancak, biçimlendirilmiş günlüklerin bu türden avantajlarına rağmen, geriye dönük etkinliğe ayrılan zamanı hatırlamayı gerektirmesi bakımından sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bunun en aza indirilebilmesi için, literatürde önerildiği üzere, belirlenen etkinlik için harcanan zaman hafta bazında değil, gün bazında toplanmıştır.

Biçimlendirilmiş günlüklerde günlük etkinlik grupları çalışma türlerine göre; ücretli çalışma, ücretsiz çalışma ile kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri olarak üç ana gruba ayrılmıştır. Ücretsiz çalışma grubu ise kendi içinde; ücretsiz ev işleri, ücretsiz bakım işleri ve gönüllü çalışma olarak yine üç gruba ayrılmıştır. Hane üyelerinin günlük etkinliklerinin sınıflandırılmasında; küresel düzeyde bir sınıflandırma standardı sağlanması amacıyla ICATUS tarafından geliştirilen sınıflandırma (The Trial International Classification of Activities for Time Use Statistics), Avrupa İstatistik Ofisi

(EUROSTAT) tarafından bölgesel olarak bir standart sağlanması amacıyla geliştirilen zaman kullanımı sınıflandırması (Activity Coding List) ve son olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından zaman kullanım anketi için önerilen günlük etkinlik sınıflandırmasından yararlanılarak hazırlanan özgün bir sınıflandırma kullanılmıştır.

Verilerin analizinde analiz birimi, kişi-zaman birim düzeyi olarak belirlenmiştir. Bu analiz biriminde farklı etkinlik kategorilerinde yalnızca ortalama zaman kullanımı düzeyleri değerlendirilmektedir (UNDESA, 2005, s.75). Bu nedenle, araştırmada katılımcıların belirli bir etkinlik için harcadığı ortalama zamanın bulunması amaçlanmıştır. Zaman birimi, hafta içi ve hafta sonu ayrımı yapılmaksızın, haftanın 7 günü için tek bir grupta analiz edilmiştir. Biçimlendirilmiş günlük tekniğinde belirli etkinlikler için harcanan zamanın, diğer etkinlikler için harcanan zamanla örtüşmesi, bir başka deyişle, eş zamanlı ortaya çıkması nedeniyle referans süreyi aşabilir (Stone ve Swain, 2000, s.41). Tekniğin bu sorununu aşmak için genellikle orantısız küçültme ya da büyültme yöntemi uygulanmaktadır (Ulusal İstatistik Komitesi [CNS-TAT], 2000, s.50). Buna göre, bir gün içinde etkilere harcanan toplam saatin 24 saati aşması durumunda, her bir etkinlik için Excel programında orantısız küçültme (dakika bazında); etkilere harcanan toplam saatin 24 saati bulmaması durumunda ise, her bir etkinlik için yine Excel programında orantısız büyültme (dakika

bazında) yoluna gidilmiştir. Veri analizi, verilerin girişinin yapıldığı Excel programından, SPSS 20 programına veri aktarımı yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Zaman kullanımı anketlerinin yanı sıra, araştırmaya katılan kadınların sosyo-demografik özelliklerinin ortaya çıkartılabilmesi için sorulan sorulara verilen yanıtlar da yine SPSS programıyla analiz edilmiştir.

BULGULAR

Evde bakım uygulaması kapsamında aile üyelerine bakım veren ve yaşları yirmi ile yetmiş dokuz arasında değişen 354 kadının çoğu (%77,1) evli ve eşiyle birlikte yaşamaktadır.² Bu kadınların yarısından fazlasının (%55,6) ilkökul mezuniyeti³ bulunmaktadır.

Bakım veren kadınların büyük çoğunluğu (%75,7) ev kadını olduğunu, dörtte birine yakını (%24,3) ise bir meslek sahibi olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, kadınların tamamına yakını (%97,2) ücretli çalışmaya katılmadığını belirtirken, yalnızca ikisi emekli olduğu için çalışmadığını ifade etmiştir.

Kadınlara yüklenen bakım işleri, kendisini sarmalayan toplumsal cinsiyet rollerini kırıp, ötelendiği özel alandan çıkmasının ve kamusal alanda varolmasının önünde engel oluşturmakla birlikte, varolma biçimlerini

de belirlemektedir. Böylece, öncelikli görevi bakım işinin idamesi olarak görülen kadının, ücretli çalışmaya katılım olanakları, erkeklerin çok gerisinde kalmakta ve ekonomik açıdan erkeğe bağımlılığı süre giden bir olguya dönüşmektedir.

Johansson (2000), bakım işlerinin, bakım verenler olarak genellikle kadınların işgücü piyasasında ücretli çalışmaya katılmalarını kısıtladığını vurgular. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bu durum, bakım veren toplam 354 kadından, 2'sinin sigortalı, 8'inin sigortasız olmak üzere, yalnızca 10'nunun kısmi zamanlı olarak ücretli çalışmaya katılması, çalışmadığını belirten 344 kadından ise yalnızca 2'sinin emekli olduğu için ücretli çalışmaya katılmaması olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ücretli çalışmaya katılmayan 344 kadından 256'sı, bakım veriyor olmasını, ücretli çalışmaya katılmamasının gerekçesi olarak belirtmiştir. 2005 yılında yapılan bir araştırmada da, engelli bir bireyin yaşadığı hanelerde, bakım sorumluluğunun yalnızca bir kişinin üzerinde toplanma eğilimi gösterdiği ve esas bakım verenlerin yarısının ücretli çalışmaya katılmadığı ortaya koyulmuştur (Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu [ECLAC], 2012).

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınlar zamanlarının büyük bölümünü ev içi işler için ayırmak zorunda kalmakta ve bu nedenle pek çoğu ücretli çalışmaya katılmamasına rağmen, zaman yoksulluğu yaşamaktadır. Tablo 1'de görüldüğü üzere, evde ba-

2- Araştırmaya katılan diğer kadınların medeni durumu sırasıyla: %8,8 eşi vefat etmiş, %5,6 boşanmış, %5,4 bekar ve %3,1 evli fakat eşinden ayrı yaşamakta şeklinde değişmektedir.

3- Araştırmaya katılan diğer kadınların eğitim durumu sırasıyla: %23,8 hiçbir okul bitirmemiş, %10,5 ortaokul, %7,3 lise, %2,8 yükseköğretim şeklinde değişmektedir.

kım veren hanelerde kadınların zamanlarının büyük bölümünü çalışma türüne göre ücretsiz çalışma alırken, kadınların bir günde kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için ayırdıkları zaman, toplam zamanlarının yalnızca %28,1'ini oluşturmaktadır.

Tablo 1: Çalışma türüne göre günlük ortalama zaman kullanım süreleri (Saat)

Çalışma Türü	Kadın
Ücretli çalışma	00:04
Kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri	06:45
Ücretsiz çalışma	17:11
Toplam	24:00

OECD (Temmuz 2011) raporuna göre; OECD ülkeleri ortalamasında bir günde ücretli çalışma için kadınlar yaklaşık 2 saat 55 dakika, ücretsiz çalışma için yaklaşık 4 saat 53 dakika, kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için 15 saat 51 dakika zaman harcamaktadırlar. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2008) tarafından Türkiye genelinde 2006 yılında yapılan zaman kullanımı araştırmasında ise, kadınların yaklaşık olarak ücretli çalışma için 1 saat 08 dakika, ücretsiz çalışma için 6 saat 11 dakika, kişisel bakım, ilgi ve gelişim için 15 saat 47 dakika zaman ayırdıkları ortaya çıkartılmıştır. Dolayısıyla, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların zaman kullanımları, gerek OECD ülkeleri ortalamasından gerekse Türkiye genelinden oldukça farklı biçimde deneyimlenmektedir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, evde

bakım uygulamasından yararlanan hanelerde ücretsiz çalışma kategorisi içinde kadınların bir günde en fazla zamanını %65,2 ile bakım işleri almaktadır. Ev işleri de %34,8 ile ücretsiz çalışma kategorisinde fazla zaman alan işler olarak ortaya çıkarken, kadınlar, sivil toplum örgütlerinde ve benzeri yerlerde gönüllü çalışmaya katılım için hiç zaman ayıramamaktadırlar. Dolayısıyla, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım yükü altında zaman yoksulluğu yaşayan kadınların ilk vazgeçmek zorunda kaldığı, gerçekte kendi yaşamları olmaktadır.

Tablo 2: Ücretsiz çalışma kategorisinde etkinlik grubuna göre günlük ortalama zaman kullanımı süreleri (Saat)

Etkinlik Grubu	Kadın
Gönüllü çalışma	00:00
Ücretsiz ev işleri	05:59
Ücretsiz bakım işleri	11:12
Toplam	17:11

OECD (Temmuz 2011) raporuna göre, bir günde ev işleri için harcanan zaman kadınlar için 3 saat 47 dakikadır. TÜİK (2008) tarafından yapılan zaman kullanımı araştırması sonuçlarına göre ise, ev işleri için kadınlar bir günde yaklaşık 4 saat 29 dakika zaman harcamaktadırlar. Dolayısıyla, evde bakımdan yararlanan hanelerde kadınlar ev işleri için OECD ortalamasına göre 2 saatin, Türkiye geneline göre ise 1 saatin üzerinde zaman harcamaktadırlar.

Araştırma ortaya koymuştur ki; evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde oldukça emek yoğun bir biçimde engelli çocuk ve/veya yetişkin bireylerin bakımı için zaman harcanmaktadır. Tablo 3'te görüldüğü üzere, uygulamadan yararlanan engelli bireyler için kadınlar tarafından harcanan bakım zamanı, kadınların toplam bakım zamanınının %73,1'ini oluşturmaktadır. Özel bir durumu bulunmayan çocukların bakımı dahi oldukça emek gerektiren bir çalışma olmasına rağmen, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde toplam bakım zamanı içindeki oranı, kadınlar tarafından ayrılan bakım zamanında yalnızca %17,9'u oluşturmaktadır.

Tablo 3: Etkinlik grubuna göre ücretsiz bakım işleri için ortalama günlük zaman kullanımı süreleri (Saat)

Etkinlik Grubu	Kadın
Engelli birey bakımı	08:11
Yetişkin bakımı	01:01
Çocuk bakımı	02:00
Toplam	11:12

OECD (Temmuz 2011) ülkeleri ortalamasında bir günde bakım işleri için harcanan zaman kadınlar açısından yaklaşık 1 saat 6 dakika olarak gerçekleşmektedir. Türkiye'de ise bakım işleri için kadınlar, bir günde yaklaşık 44 dakika çocuk bakımı, 4 dakika yetişkin aile üyesinin bakımı olmak üzere, toplam 48 dakika bakım işleri için harcamaktadırlar (TÜİK, 2008).

Gerek Türkiye geneliyle gerek OECD ülkeleri ortalamasıyla karşılaştırıldığında, evde bakım uygulamasından yararlanan ve araştırmaya dahil olan hanelerde kadınların bakım işleri için çok daha fazla zaman ayırdıkları görülmektedir.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakımın kadının yaşamındaki pratik karşılığı, kadınların sosyal ihtiyaçlarının yanı sıra, temel ihtiyaçlarının dahi karşılanmasının mümkün olmadığı zaman ve olanaklardan yoksun kalmaları, kendi zamanları üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunamamalarıdır. UN-DESA (2010) ve Sosyal Kalkınma İçin Birleşmiş Milletler Araştırma Enstitüsü [UNRISD, Mart 2009] raporlarında vurgulandığı üzere, toplumun geri kalanı kadınların yüklediği ücretsiz bakım emeğinin çıktılarında yararlanırken, bu işler için harcadıkları zaman, kadınların öz bakım, eğitim, boş zaman, karar verme süreçleri ile sosyal ve politik katılımlarını kısıtlamaktadır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi kadınlar, bir günde kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ayırdıkları toplam 6 saat 45 dakikanın yarısından fazlasını uyku için, %10,4'ünü yemek yemek için, %9,6'sını televizyon ya da video izlemek için, %7,2'sini sosyalleşme ve topluluklara katılım için, %4,4'ünü kişisel hijyen veya bakım için, %4'ünü hiçbir iş yapmaksızın dinlenmek için, %3,7'sini radyo ve ses araçları dinlemek için, %2,5'lik bir oranı ise hobiler ve oyunlar için ayırmaktadırlar. Kadınların en az zaman ayırdıkları kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlik-

leri arasında ise %1,5'lik oranla kitap, dergi, gazete okumak, %1,2'lik oranla spor yapmak ve %1'lik oranla bilgisayar kullanmak gibi etkinlikler yer almaktadır. Kadınlar eğitimle ilgili etkinliklere ise hiç zaman ayıramamaktadırlar.

Tablo 4: Kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine göre günlük ortalama zaman kullanım süreleri (Saat)

Etkinlikler	Kadın
Eğitim	00:00
Sosyalleşme ve topluluklara katılım	00:29
Hobiler	00:10
Spor yapmak	00:05
Kitap okumak vb.	00:06
Televizyon izlemek vb.	00:39
Radio dinlemek vb.	00:15
Bilgisayar kullanmak	00:04
Uyumak	03:41
Yemek yemek vb.	00:42
Kişisel hijyen ve bakım	00:18
Dinlenmek	00:16
Toplam	06:45

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım verenler olarak kadınların bakım için ayırdıkları zaman, kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ayırdıkları zaman üzerinde büyük bir baskıya yol açarak, bu etkinlikler için ayrılan zamanın en aza indirgenmesine neden olmaktadır. Zira, toplam 6 saat 45 dakikalık zaman içinde kadınlar uyumak, yemek yemek, dinlenmek, kişisel bakım ve hijyen sağlamak gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra, sosyal ihtiyaçlarını da karşılamak durumunda kalmakta-

dırlar. Konuyla ilgili yapılan bazı araştırmalarda da benzer sonuçlar ortaya koyulmuştur. Örneğin, Leinonen ve Sand, (2013) yaptıkları araştırmada, bakım veren kişilerin dinlenmek için, kendi kişisel ilgileri veya diğer sosyal yaşam etkinlikleri için yeterli zaman bulamadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, ağır bakım ihtiyacının söz konusu olduğu hanelerde kadınlar, yaşadıkları zaman yoksulluğu içinde bakım verdikleri kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması için ayırdıkları zamanla karşılaştırılmayacak ölçüde az bir zamanı kendilerine ayırmaktadırlar.

OECD (Temmuz 2011) raporunda kişisel bakım ve boş zaman etkinlikleri olarak geçen kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için kadınlar, OECD ülkeleri ortalamasında 15 saat 51 dakika ayırırken; TÜİK (2008) raporuna göre ise Türkiye'de kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine kadınlar 15 saat 47 dakika zaman harcamaktadırlar. Söz konusu zaman kullanımları göz önünde bulundurulduğunda, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların, insansal olanaklarını geliştirecek pek çok etkinliğe zaman yoksulluğundan dolayı katılamadıklarını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım verenler olarak kadınların bakım işlerine ayırdıkları büyük zaman dilimleri, gün içinde gerçekleştirilebilecek tüm diğer etkinliklere ayrılan zamanı kısalttığı ya da bütünüyle zaman ayırlama-

masına neden olduğu gibi, kadınların ücretli çalışmaya katılamamalarını da açıklamaktadır. Zaman kullanımı araştırması, kadınların en fazla zamanı ücretsiz bakım işlerine ayırdıkları gerçeğini ortaya çıkartmıştır.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların yaşadığı zaman yoksulluğu, insansal olanaklarını geliştirecek pek çok etkinliğe katılımı olanaksız hale getirmekte ya da oldukça sınırlandırmakta ve böylece kadınları pek çok yoksunluk biçimiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Zira kadınlar kendileri için, bakım verdikleri kişilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ayırdıkları zamandan çok daha azını ayırmak zorunda kalmaktadırlar.

Bakımı toplumsal yarar sağlayan bir çalışma olmaktan çıkartan ve tüm sorumluluğu ailelere devreden bir politika olarak evde bakım uygulaması, alternatif hizmetlerin yokluğunda kadınları bakım verenler olarak konumlamakta ve zaman yoksulluğu yaşamalarını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle, alternatif bakım hizmetlerinin uygulamaya konulmasının yanı sıra, zaman yoksulluğunu hesaba katan yeni yoksulluk ölçümleri dikkate alınarak, evde bakım gibi uygulamaların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Zira, bakım ücretinin bağlanması için, bakım veren kişinin zaman yoksulluğunu piyasadan karşılayabilecek hane gelirinə sahip olup olmadığına dikkate alınması, ağır engelli bireye bakım verilmesini tek kriter haline getirecektir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). 2015 Bütçe Tasarısı. Ankara.
- Antonopoulos, R. (2009). *The Unpaid Care Work-Paid Work Connection* (Rapor No: Working Paper 86). Erişim: 04 Şubat 2012, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/integration/documents/publication/wcms_119142.pdf
- Antonopoulos, R. ve Hirway, I. (2010). *Unpaid Work*. R. Antonopoulos ve I. Hirway (Ed.). *Unpaid Work and the Economy, Gender, Time Use and Poverty in Developing Countries* (s. 1-21). London: Palgrave Macmillan.
- Budlender, D. (2007). *A Critical Review of Selected Time Use Survey* (Rapor No: Gender and Development Programme Paper: 2). Switzerland: United Nations Research Institute for Social Development Erişim: 24 Ocak 2012, [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/169A34ED-DF90D43DC12573240034E24E/\\$file/Budlender-paper.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/169A34ED-DF90D43DC12573240034E24E/$file/Budlender-paper.pdf)
- CNSTAT. (2000). *Time Use Measurement and Research: Report of a Workshop*. National Academy of Sciences Press. Erişim: 01 Mart 2013, <http://www.nap.edu/catalog/9866.html>
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (2nd. ed.). California: Sage Publication.
- ECLAC. (2012). *The Social Panorama of Latin America*. Erişim: 23 Mayıs 2014, <http://www.cepal.org/publicaciones/xml/4/48454/SocialPanorama2012DocI.pdf>.
- Ende, M. (2004). Momo. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Esping-Andersen, G. (2009). *Tamamlanmamış Devrim Kadınların Yeni Rollerine Uymak* (S. Çağatay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (2011).
- Fowler, F. J. (2009). *Survey Research Methods* (4th ed.). London: Sage Publications.
- İlkkaracan, İ. (2010). *İşgücü piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları*. İstanbul: İTÜ BMT-KAUM ve KİH-YÇ.
- Johansson, S. (2000). *Women's Paradise Lost? Social Services and Care in the Quasi-Markets in Sweden*. Barbara Hobson (Ed.). *Gender and Citizenship in Transition* (s. 245-263). London: Macmillan.
- Leinonen, A. ve Sand, A. B. (2013). *Reconciling Partner-Care And Paid Work In Finland And Sweden: Challenges And Coping Strategies*. T. Kröger ve S. Yeandle (Ed.). *Combining Paid Work and Family Care Policies and Experiences In International Perspective* (s. 163-181). Bristol: Policy Press.
- Masterson, T., Memiş, E. ve Zacharias, A. (2014). *Türkiye'de Yoksulluk Ölçümüne Yeni Bir Yaklaşım*. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 23, 24-30.
- OECD. (Temmuz 2011). *Time Use for Work, Care and Other Day-to-Day Activities* (Rapor No: LMF2.5). Erişim: 09 Şubat 2012, <http://www.oecd.org/dataoecd/1/50/43199641.pdf>
- OECD. (2013). *Gender Differences in Well-Being: Can Women And Men Have It All? in How's Life? 2013: Measuring Well-Being*. Erişim: 29 Haziran 2014, <http://www.oecdilibrary.org/docserver/download/3013071ec008.pdf?expires=1412925913&id=id&accname=ocid43023557&checksum=071C04C178D49976E1C8049B0A22A3F6>
- Razavi, S. (2007). *The Political and Social Economy of Care in a Development Context Conceptual Issues, Research Questions and Policy Options* (Rapor No: Gender and Development Programme Paper: 3). Switzerland: United Nations Research Institute for Social Development Erişim: 11 Şubat 2012, [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/2DBE6A93350A7783C-12573240036D5A0/\\$file/Razavi-paper.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/2DBE6A93350A7783C-12573240036D5A0/$file/Razavi-paper.pdf)
- Rizavi, S.S. ve Faisal, F. (2011). *Time Use Surveys: Methods, Uses and Limitations*. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2(12), 925-935.
- Stone, L. O. ve Swain, S. (2000). *The 1996 Census Unpaid Work Data Evaluation Study*. Canada: Status of Women Canada.
- TÜİK. (2008). *Zaman Kullanımı İstatistikleri 2006*. Ankara: TÜİK.
- UNDESA. (2005). *Guide to Producing Statistics on Time Use Measuring Paid and Unpaid Work*. Erişim: 16 Şubat 2012, http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_93e.pdf
- UNDESA. (2010). *The World's Women 2010*. Erişim: 10 Aralık 2011, <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW2010pub.htm>
- UNRISD. (Mart 2009). *Conference News: The Political and Social Economy of Care*. Erişim: 06 Şubat 2012, [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=171609FF03432B2BC125765E004EB76A&parentdoctype=newsletter&netitpath=80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/171609FF03432B2BC125765E004EB76A/\\$file/CN24.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=171609FF03432B2BC125765E004EB76A&parentdoctype=newsletter&netitpath=80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/171609FF03432B2BC125765E004EB76A/$file/CN24.pdf)
- Yaman Öztürk, M. (2011). *Karlıksız Bakım Emeği ve Kadın İstihdamına Etkisi*. *Kadın Emeği Konferansı: Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları* (s. 54-62). Ankara: TEPAV.